

УДК 801.81:398.21

Коротчук Катерина, ст. 4 курсу історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.філол.н., доцент Мединська Н. М.
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОЛЬКЛОРИЗМІВ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

***Анотація.** У статті досліджено особливості функціонування фольклоризмів у ранній творчості Тараса Шевченка, виявлено велику кількість фольклоризмів у ранніх творах поета, зазначено, що фольклоризми виступають важливими складовими, витокami індивідуального стилю Великого Кобзаря, розкрито, що ці засоби стали животворними ґрунтами для подальшої літературно-художньої творчості поета.*

***Ключові слова:** фольклоризми, образи-символи, метафори.*

***Аннотация.** В статье исследованы особенности функционирования фольклоризмов в раннем творчестве Тараса Шевченко, обнаружено большое количество фольклоризмов в ранних произведениях поэта, отмечено, что фольклоризмы выступают важными составляющими, истоками индивидуального стиля Великого Кобзаря, раскрыто, что эти средства стали животворной почвой для его дальнейшего литературно-художественного творчества.*

***Ключевые слова:** фольклоризмы, образы-символы, метафоры.*

***Annotation.** The article considers the peculiarities of folk elements functions in the early poems of Taras Shevchenko. A large number of folk elements was found in early poet's works. The author of the article came to the conclusion that the folk elements were an important part, a source of the individual style of the Great Kobzar. There means had become a life-giving ground for his further literary creativity.*

***Key words:** folk elements, images-symbols, metaphors.*

Т. Шевченко для України – не просто народний поет, геніальний митець, доля якого обдарувала багатьма талантами. Значення його слова для нас особливе. Осмисливши його життя та творчість, переконуємося в тому, що Тарас Шевченко – національний пророк, апостол правди, заступник знедолених, провидець, – і в цьому нема перебільшення.

Жодному слов'янському поетові не присвячено стільки наукових розвідок, досліджень, монографій, художніх творів, як геніальному синові

України Тарасові Шевченку. Утворився окремий міжпредметний напрям у науці – шевченкознавство, метою якої є вивчення життя, творчої спадщини великого Кобзаря. Першими шевченкознавцями були сучасники і сподвижники поета – М. Костомаров, П. Куліш, Д. Мордовець. Відомими дослідниками життя, творчості та стилю письменника були В. Ващенко, Б. Лепкий, Д. Красицький, Ю. Мосенкіс, М. Рильський [1–5].

Проблема вивчення мови художніх творів Кобзаря має тривалу історію, вона по-різному розв'язувалася залежно від рівня розвитку мовознавства і суміжних із ним наук, від світоглядної позиції дослідника. Оскільки поетична спадщина Шевченка і його мова є явищем складним і багатомірним, то й дослідження проводили в багатьох аспектах і з різних точок зору.

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень мови творів Кобзаря, проблема функціонування фольклоризмів як лінгвостилістичних одиниць у ранніх творах Т. Шевченка і їхній вплив на формування його індивідуального стилю не є на сьогодні дослідженою глибоко і всебічно, у цьому полягає актуальність нашої роботи.

Метою нашої статті є дослідження мовностилістичний аспект фольклоризмів як одного з визначальних засобів у ранніх творах Т. Шевченка.

Фольклоризми – традиційне поняття, але новий це термін, який ще не зафіксований у більшості існуючих словників чи енциклопедій. Він виник у зв'язку з дослідженнями мови як одного з чинників створення картини світу, комплексних досліджень на межі окремих наук: лінгвістики, літературознавства, народознавства, етнографії, психолінгвістики тощо.

Відомий мовознавець В. Бойко стверджував, що народнопоетичні засоби мови здійснюють вплив «не тільки на стиль того чи іншого письменника, а й, що найважливіше, на саму природу й характер численних ліричних образів, великою мірою сприяючи цим поглибленню художнього бачення митцем навколишньої дійсності» [6, с. 102].

У ранніх творах Т. Шевченка представлений широкий спектр, своєрідна система фольклоризмів, до складу якої входять: народні образи-символи, художньо-виражальні засоби народного походження: метафори, постійні епітети, порівняння, лексичні і граматичні повтори, слова з пестливими суфіксами, звертання (власне звертання та риторичні). Поет надзвичайно майстерно користувався ними і так органічно вводив у свою поетичну творчість, що часом важко було визначити, де кінчається запозичення і починається особиста творчість.

Початок літературної діяльності Т. Г. Шевченка припадає на період зародження української фольклористики та етнографії, появи перших збірок народної поезії, на час розквіту українського романтизму. Все це не могло не вплинути на світоглядні позиції поета, а отже, і на його художню систему. У ранній творчості Шевченка зустрічаємо 23 образи-символи, серед них найбільш поширеними є символи *синього моря*, *бліднолицого*

місяця, степу, калини, явору, бурі та ін. Наприклад: «Посадили над козаком Явір та ялину, А в головах у дівчини Червону калину» [1, с. 78].

У поезії Шевченка важливими образами, які мають символічне значення, виступають *Дніпро, безкрайній степ, буйний вітер, високі могили, синє море, пороги*, що перегукуються з Січчю – уособленням славного минулого України. Потім йдуть «живі образи» історичного й побутового характеру, що акумулюють етноісторичний зміст – *козак, кобзар, москаль, дівчина-калина або тополя, сирота* та інші, що теж несуть у собі конотації символічного й алегоричного характеру: «*Вітер віє-повіває, // По полю гуляє*» [1, с. 110].

Більшість цих образів і відповідних їм мотивів були введені в літературу попередниками Шевченка – українськими поетами-романтиками. У Шевченка ж вона стає «високою могилою», із якої «встане Україна»: *Застівала – розвернулась // Висока могила, // Аж до моря запорожці // Степ широкий вкрили* [1, с. 130].

Найбільш частими у творчості Т. Шевченка (30,7 %) є постійні епітети, які мають фольклорне походження, але своєрідне функційне навантаження у ранніх творах. Традиційна українська символіка супроводжується відповідними означеннями: *синє море, червона калина, білі руки, біле тіло, карі очі, чорні брови, орел сизокрилий* та ін.

Аналіз змісту і функцій постійних епітетів у ранніх поетичних творах Т. Г. Шевченка дозволяє виділити декілька семантичних груп:

1. Портретна характеристика людини: *біле личко, карі очі, чорні брови, дрібні сльози, стан гнучкий, дівчина чорнобрива, дівчина молодая, біле тіло, біла рука, козаченько молодий* та ін. Наприклад: *Умивай же біле личко // Дрібними сльозами* [1, с. 96].

2. Опис природи: *синє море, калина червона, шлях битий, степ широкий, хмара чорна, дуб зелененький, чисте поле, вітер буйний, зелений байрак, верби високі, блідий місяць, чорні хмари, зелений гай, тополя висока* та ін. Наприклад: *Щоб вітри почули, // Щоб понесли буйнесенки // За синє море // Чорнявому зрадливому / /На лютєє горе* [1, с. 84]. Цікавим є поєднання в одному невеличкому контексті традиційних та інверсійних епітетів: *Реве та стогне Дніпр широкий, // Сердитий вітер завива* [1, с. 15].

3. Характеристика тварин, птахів: *кіль вороненький, орел сизий, орел сизокрилий, голуб сизий, голубонько сиза* та ін. : «*Обіззався, орел сизий, // Та й дав ляхам знати*» [1, с. 86]. *А над нею орел чорний // сторожем літає* [1, с. 71]. Характерним для ранньої творчості Т. Шевченка є вживання зазначених означень у звертаннях до людей. Наприклад: *Утти, батьку, орле сизий* [1, с. 67].

4. Характеристика абстрактних понять: *зла доля, горе лютє, щире серце, білий світ, щира правда* та ін: *А може, я й темний, нічого не бачу, // Злая доля, може, по тім боці плаче*» [1, с. 91].

Постійні епітети скрізь зв'язані з оцінкою зображуваного явища, супроводять його, підкреслюють найхарактернішу рису. Але ідейно-естетичною основою Шевченкового епітета завжди була закоханість у природу, віра в красу і добро. Крім того, постійний епітет у Шевченка – універсальний механізм, який лежить в основі інших тропів [5, с. 63]. Завдяки метафорі виражальний потенціал художнього означення значно зростає: *А думка край світа на хмарі гуля, // Орлом сизокрилим літає, ширяє* [1, с. 111], *Синє море звірюкою // То стогне, то виє...* [1, с. 123]. Важливим способом реалізації образів у ранній творчості поета часто виступає метафора. Нами було знайдено 157 метафор різної структури.

Метафорична система Шевченка глибоко своєрідна. У ранній творчості поета зустрічаються метафори здебільшого фольклорного походження, ґрунтом для них є світ поетичних уявлень народної символіки. Шевченко часто використовував типові для української романтичної поезії метафоричні формули (такі, як *лихо сміється, грає синє море*) та романтичні гіперболізовані метафоричні образи для відтворення почуттів, переживань. Туга, сум асоціюються з *лютою змією, яка випиває сльози, давить душу*. Асоціативні сфери Шевченкової поезії невід'ємні від атмосфери життя поета і його героїв. У поетичних творах Шевченка є блискучі зразки глибокого й складного метафоричного переоосмислення побутових реалій: *ніч-мати дасть пораду, очерети у Дніпра питають, верба слуха соловейка* [6, с.103]. Статистична обробка віднайденого лексичного матеріала засвідчила перевагу метафор-персоніфікацій (57 %).

У Шевченковій поезії спостерігаємо глибокий художній синтез фольклорних символіко-метафоричних уявлень. На цій основі виростили такі шедеври поетичної образності, як *Затоплю недолю Дрібними сльозами. // Затопчу неволю Босими ногами* [1, с. 99]. Порівняння посідають важливе місце в системі художньо-образних засобів Т. Шевченка. Його порівнянням властиві глибока народність, простота і ясність. Вони пов'язані з живою розмовною українською мовою, з мовою народної поезії. Як і в народних піснях, у Шевченкових творах стан безпорадності, чистота почуттів людини передається порівнянням з дитиною чи сиротою: *А Мар'яна, як дитина // Без матері, плаче* [1, с. 200], *Щодень виглядає, // В'яне, сохне сиротою, // Де дітись, не знає* [1, с. 89], *Згадаю родину, // Згадаю, заплачу, як тая дитина* [1, с. 91], *Всіх покрила темнісінька, // Як діточок мати* [1, с. 100].

Найбільш продуктивним засобом творення зменшено-пестливих слів є суфіксація. Їй у ранніх творах підлягають іменники, прикметники, прислівники. Зосередимо свою увагу на іменниках зі зменшено-пестливим значенням, які функціонують у творах. Серед досліджуваного матеріалу найбільш вживаний є словотвірний тип із суфіксом – онька – еньк-:, *дівчинонька, слізюньки, русалонька, неділенька, зозуленька, серденько, головонька, місяченько, козаченько, серденько*. Більшість

розглянутих іменників жіночого роду, є чоловічого і середнього родів. Наприклад: *Рости ж, серце-тополько, все вгору та вгору* [1, с. 98]. За допомогою зменшено-пестливих форм Шевченко виражав прихильність, теплоту, задушевність, співчутливе ставлення до своїх героїв.

Важливою семантико-структурною та інтонаційною особливістю ранньої творчості Шевченка є наявність у ній звертань (280 одиниць). Як відомо, звертання традиційно кваліфікують як слова або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких апелює мовець. У ранніх творах Шевченка (так, як і в народнопоетичній творчості) звертання не лише називають певний об'єкт адресування, але й передають емоції мовця, створюючи ефект безпосереднього спілкування: *Любий мій Іване! // Серце моє кохане! // Де ти так барився* [1, с. 106]. Аналіз показує, що в ранніх творах власне звертань використовується більше (61 %). У творах поета є власні звертання, які виражаються лексемами *доню моя, сину, «дитя моє», «мій батечку», «мій синочку», «люде мої», «мій братику», «мамо», «батьку», «брате», «хлопче», «друже»* : *«Доню моя, // Що ти наробила»* [1, с. 96], *«Я ще, мамо, не виросла, // Ще не діувала* [1, с. 197].

Функції риторичних звертань у творах Шевченка найчастіше виконують назви світил, явищ природи (*місяченьку, вітре*); абстрактних понять (*доле, моє серце, думи мої*): *Вітре буйний, вітре буйний! // Ти з морем говориш* [1, с. 80], звертання такого типу сприяють персоналізації абстрактних явищ та явищ навколишньої дійсності.

На окрему увагу заслуговують лексичні та граматичні повтори у творах Т. Шевченка. Повтори – це один із стилістичних засобів посилення експресивного й емоційного навантаження слів і словосполучень у поетичному тексті. Поет широко використовував їх, щоб виділити якесь слово в реченні й надати мові образності, виразності, напруження. В його поетичних творах повторюються окремі слова, частини речень і навіть цілі речення : *Довго, довго, сердешная, // Вийшла та питала* [1, с. 102], *І хлинули сльози; // Дрібні-дрібні полилися. // Де вони взялися ?* [1, с. 164]. Наші спостереження за функціонуванням фольклоризмів у ранній творчості Т. Г. Шевченка дозволяють стверджувати, що основною рисою їх вживання є комплексний, системний характер, коли в одному невеличкому контексті вживаються декілька народнопоетичних засобів різного рівня, які доповнюють, увиразнюють, посилюють значення один одного.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що велика кількість фольклоризмів (1084 одиниць) у ранній творчості Т. Г. Шевченка дозволяє стверджувати, що вони виступають важливими складовими, витоками індивідуального стилю Великого Кобзаря. Ці засоби стали животворними ґрунтами для його подальшої літературно-художньої творчості.

1. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : «Варта», 1993. – 640 с.
2. Бабишкін О. Шевченкова слава / О. Бабишкін. – К., 1989. – 325 с.
3. Лепкий Б. Про життя і твори Т. Шевченка / Б. Лепкий. – К., 1994. – 189 с.
4. Роят А. Ідейно-художній зміст поеми Т. Шевченка «Великий льох» // Українська мова та література в школі / А. Роят. – 1998. – № 9. – С. 14–19.
5. Ващенко В. С. Епігети поетичної мови Т. Г. Шевченка: Словник-показчик / В. Ващенко. – Дніпропетровськ, 1982. – 212 с.
6. Мосенкіс Ю. Л. Глибини Кобзарєвого слова // Шевченкознавчі студії / Ю. Л. Мосенкіс. – К., 1994. – С. 101–103.